

De vrijheid van een christenmens

Voor mensen van onze tijd is vrijheid één van de meest gekoesterde waarden. Wij zijn heel gevoelig voor inperkingen van onze persoonlijke vrijheid en van de mogelijkheid om beslissingen over ons eigen leven te nemen. Hoewel vrijheid een individuele en sociale waarde is, heb ik de indruk dat voor velen de individuele vrijheid voorop staat. Vrijheid is op de eerste plaats: keuzevrijheid, de vrijheid om je eigen weg te gaan, over je eigen toekomst en lot te beslissen en in het uiterste geval de zeggenschap over de beëindiging van het eigen leven.

Deze opvatting van vrijheid impliceert dat onze samenleving het beste zo zou kunnen worden ingericht dat burgers optimaal gebruik kunnen maken van de individuele vrijheid. In de samenleving en in het recht zou de maximale ruimte voor de realisering van die vrijheid moeten worden gewaarborgd. Want in autonomie en zelfbeschikking wordt onze vrijheid het beste gerealiseerd. Mocht deze lijn werkelijk zo worden doorgetrokken dan stevenen wij af op een samenleving van individuen die alleen met elkaar gemeen hebben dat ze in deze vrije samenleving hun maximale vrijheid trachten te realiseren. Voor zo lang als het duurt natuurlijk, want het leven is eindig.

De opvatting van de vrijheid van het individu in onze samenleving is het resultaat van een lange ontwikkelingsgeschiedenis. De individuele vrijheid van de burger is in de loop der eeuwen op allerlei instanties, overheden, sociale en economische verbanden, godsdiensten en levensbeschouwingen, veroverd. Toch is vrijheid niet een waarde die pas aan het einde van die lange ontwikkeling is ontdekt of ervaren.

Het christelijk geloof is bij uitstek een kracht die mensen innerlijk opricht en vrij maakt. Dat kunnen we ook vandaag aanvoelen als we bijvoorbeeld de tekst lezen van de Bergrede (Mt 5-7) of de Galatenbrief van Paulus. Maar het is wel een ervaring van vrijheid die anders verankerd is dan de vrijheidsopvatting die wij vandaag koesteren. Tenminste dat is mijn vermoeden. Om het radicaal te zeggen: In Christus wordt ons leven innerlijk vernieuwd, worden we bevrijd uit onze zucht tot zelfbehoud en gaan onze ogen open voor de ander.

Eén van de bekendste werken van Maarten Luther (1483-1546) is zijn traktaat over de Vrijheid van een christen. Luther schreef het in 1520 op advies van de pauselijke gezant Karl von Miltitz. Zijn verhandeling wordt vooraf gegaan door een open brief aan paus Leo X die hij op dat moment nog hoopt voor zijn zaak, of beter de zaak van Christus, te kunnen winnen. Later zijn deze twee teksten los van elkaar geraakt. Tot een vergelijk met Rome kwam het immers niet meer en het boekje De vrijheid van een christenmens is een inspirerende en leerrijke tekst.

In deze korte inleiding wil ik de vrijheidsopvatting van Maarten Luther aan u voorleggen in de hoop dat we daarna met elkaar in gesprek gaan over de vraag of die opvatting van vrijheid ons vandaag nog wat te zeggen heeft of niet.

Luther werkt zijn opvatting over de vrijheid uit langs twee op het eerste gezicht tegengestelde lijnen

- 'Een christen is een vrij heer over alle dingen en niemands onderdaan'
- 'Een christen is een dienstbare knecht van alle dingen en ieders onderdaan'

Deze twee lijnen lijken tegenstrijdig, maar, zegt Maarten Luther, ze zijn beide te vinden in de brieven van Paulus. In 1 Kor. 9 schrijft Paulus 'Hoewel ik vrij ben, heb ik mij ieders knecht gemaakt.' En in Rom. 13: 'Zijt niemand iets schuldig dan elkaar lief te hebben.' 'En de liefde is naar haar aard dienstbaar en onderworpen aan datgene wat men bemint. Zo is ook Christus, hoewel Hij aller Heer was, geboren uit een vrouw, geboren onder de wet, tegelijk een vrij man en een knecht, tegelijk in de

gestalte Gods en in die van een dienstknecht". Niet onbelangrijk lijkt mij hier overigens op te merken dat de liefde in Luthers vrijheidsopvatting een belangrijke plaats inneemt.

De paradox die met de twee lijnen gegeven wordt gaat dus terug op belangrijke teksten uit de H. Schrift. En zoals u weet Luther theologiseert bij uitstek vanuit de H. Schrift.

De twee gedachtelijnen die Maarten Luther verder uitwerkt worden begrepen in relatie tot de dubbele natuur van de mens: de geestelijke en de lichamelijke. Zijn wij vandaag gewoon om een helder onderscheid aan te brengen zoals Luther deed tussen enerzijds tussen geestelijke natuur, de ziel, het innerlijke, de nieuwe mens en anderzijds de lichamelijke mens, het vlees, de uiterlijke en oude mens?

In de mensopvatting die Luther koesterde is dit onderscheid van groot belang. In de eerste gedachtelijijn 'een christen is een vrij heer over alle dingen en niemands onderdaan' legt hij uit waarop de vernieuwing van de innerlijkheid van de mens gestoeld is. Dat is geen staat die een mens op eigen kracht, hoe goed en hoe groot de inzet ook is, kan bereiken. Aan de hand van allerlei schriftteksten en voorbeelden legt Luther uit dat die vrijheid louter en alleen een vrucht is van geloof in Gods Woord en belofte. "Hieruit valt eenvoudig te begrijpen hoe het komt dat het geloof tot zoveel in staat is en waarop zelfs alle goede werken bij elkaar het niet kunnen evenaren. Want geen enkel werk is in staat zich aan het Woord van God te hechten of zich in de ziel te bevinden. Alleen het Woord en het geloof regeren daar; zoals het Woord is, zo wordt door dat Woord ook de ziel, evenals ijzer dat door vuur verhit is gloeit als vuur vanwege de vereniging met dat vuur. Zo wordt duidelijk dat de christenmens voor alles aan zijn geloof genoeg heeft en geen werken nodig heeft om gerechtvaardigd te worden." Deze beschouwing over de vernieuwing van de innerlijkheid van de mens, die de mens vrij maakt, wordt door Luther verder uitgewerkt in gedachten over het eer geven aan God en over de innige band tussen de ziel en Christus zoals tussen een bruid en bruidegom. Christa Boerke schrijft hier in de inleiding bij dit geschrift over: 'Luther maakt duidelijk hoezeer de mens in het licht van de wet zichzelf leert kennen en eigen onvermogen leert inzien, totdat hij volledig aan zichzelf gaat twijfelen. Vertwijfelend aan zichzelf vlucht hij naar Christus. Zo komt de gemeenschap tot stand, het huwelijk van de gelovige met Christus als de Bruidegom en daarmee de vrijheid. Hij kan alles van zich afschudden en alles wat van Christus is zich eigen maken.' Dat is wat in de Lutherse theologie bedoeld wordt met de vrolijke ruil die de mens innerlijk nieuw en vrij maakt.

Daarmee is echter nog lang niet alles gezegd. Pas de helft. En dat brengt ons bij de tweede gedachtelijijn: 'Een christen is een dienstbare knecht van alle dingen en ieders onderdaan'. Dit gedeelte gaat over de uiterlijke mens. Luther leidt zijn overwegingen als volgt in: "Laten we ons richten op het tweede deel: de uiterlijke mens. Want hier zullen al diegenen antwoord ontvangen, die aanstoot hebben genomen aan het Woord van het geloof en aan de uitspraken die gedaan zijn, en zeggen: Als het geloof alles doet en op zichzelf voldoende is voor de gerechtigheid, waarom zijn dan de goede werken voorgeschreven? Wij zullen het dus maar kalm aan doen en geen enkel werk meer doen, omdat we tevreden zijn met het geloof. Dan is mijn antwoord: Zo niet, jullie goddelozen, zo niet!"

Goede werken mogen dan wel niet de grond en oorzaak zijn voor de verzoening, dat betekent echter niet dat ze geen betekenis hebben. In Luthers optiek zijn zij de vrucht van de innerlijke vernieuwing en de bevrijding die uit het kracht van het geloof in Gods belofte geschied is. Aan de hand van allerlei voorbeelden en vergelijkingen maakt Luther duidelijk wat hij bedoelt en waarom hij die volgorde zo belangrijk vindt. Geloof en goede werken onderscheidt hij scherp van elkaar. Rechtvaardiging is alleen een zaak van geloof. Door goede werken te verrichten wordt een christen niet meer christen.

Maar wel kunnen we met Luther zeggen dat waarachtig christelijk leven herkenbaar en zichtbaar is in de levenswijze. Ik citeer graag een van de mooie passages daarover:

“Je ziet dus dat als wij die grote en kostbare dingen die ons gegeven zijn erkennen, naar het woord van Paulus de liefde door de Geest weldra in onze harten wordt uitgestort; en door deze liefde zijn wij vrije, blijmoedige, almachtige werkers en overwinnaars over alle noden, dienaren van onze naasten, maar niettemin toch heren over alles. (...) Daarom: zoals de hemelse Vader ons in Christus genadig te hulp gekomen is, zo moeten ook wij genadig, door het lichaam en zijn werken, onze naaste te hulp komen en eenieder als het ware voor een ander een Christus worden, zodat wij wederkerig Christussen zijn en Christus in allen dezelfde is. En dat is waarachtig Christen zijn.”

Tot zover deze korte samenvatting van de visie van Luther op de vrijheid van een christen waarmee hij in de kerk en samenleving van zijn tijd een geweldige verandering op gang heeft gebracht die nog altijd doorwerkt.

Heeft zijn opvatting van vrijheid voor mensen van onze tijd nog iets te zeggen? Als niet voor alle burgers, dan ten minste voor christenen, katholieken inclusief? Welke opvatting over vrijheid koesteren wij zelf eigenlijk? Ik zou liegen als ik zou zeggen dat ik niet geniet van de burgerlijke vrijheden die in de democratische rechtsstaat gewaarborgd zijn. Maar is daarmee over de waarde en de diepgang van vrijheid alles gezegd. Zijn wij wel zo vrij als wij denken? Want vrijheid gaat toch om meer om de reikwijdte van mijn persoonlijke vrijheid? En spiegelend aan Maarten Luther moeten we ons als christen de vraag stellen: hoe zit het nu met en in ons voor wat betreft de relatie tussen geloof en vrijheid. Kunnen we vandaag beamen dat we dankzij en in onze relatie met Christus innerlijk vernieuwd zijn en is dat terug te vinden in onze levenswijze waarin we proberen Christus voor elkaar te worden? Ik geloof dat daarin Luther een belangrijk punt heeft dat ook vandaag hoogst actueel en uitdagend is. Zelfs voor heel vrije mensen. Daarover wil ik graag met u in gesprek gaan.

Geert van Dartel